Handbook for

The Online Sanskrit Audio Course

Part Two: Sandhi Rules

By

Carol Whitfield, Ph.D

Table of Contents

Guṇa Vṛddhi Chart 2

Common Vowel Sandhis 3

Vowel Sandhi Exercises 5

Common Visarga Sandhis 8

Visarga Sandhi Exercises 10

Common Consonant Sandhi 12

Consonant Sandhi Exercises 15

Guṇa Vṛddhi Chart

Simple Vowel	Guṇa (अ+)	Vṛddhi (आ+)
अ आ	अ	आ
इ ई	ए (अ+इ)	ऐ (आ+इ)
उ ऊ	ओ (अ+उ)	औ (आ+उ)
ऋ ॠ	अर् (अ+ऋ)	आर् (आ+ऋ)
ऌ ॡ	अल् (अ+ऌ)	आल् (आ+ऌ)

Guṇa Vṛddhi Chart with Semi-Vowel Equivalents

Simple Vowel	Guṇa (अ+)	Vṛddhi (आ+)
अ आ	अ	आ
इ ई (य्)	ए (अय्)	ऐ (आय्)
उ ऊ (व्)	ओ (अव्)	औ (आव्)
ऋ ॠ (र्)	अर्	आर्
ऌ ॡ (ल्)	अल्	आल्

Common Vowel Sandhis

1. Two similar simple vowels coming together are replaced by their long form:

अ आ + अ आ → आ माला अस्ति → मालास्ति। एव आत्मा → एवात्मा

इ ई + इ ई → ई बोधति इति → बोधतीति । कवि ईश्वरः कवीश्वरः

उ ऊ + उ ऊ → ऊ मधु उत्तम → मधूत्तम । वधू उत्सवः वधूत्सवः

ऋ ॠ + ऋ ॠ → ॠ कर्तृ ऋतम् → कर्तॄतम् । होतृ ऋकारः → होतॄकारः

2a. अ आ followed by a dissimilar simple vowel is replaced by its corresponding guṇa letter:

अ आ + इ ई → ए वेद इति → वेदेति । इच्छा इव → इच्छेव

अ आ + उ ऊ → ओ ज्ञान उत्तर → ज्ञानोत्तर । गङ्गा उदकम् → गङ्गोदकम्

अ आ + ऋ ॠ → अर् देव ऋषिः → देवर्षिः । महा ऋषि → महर्षि

अ आ + ऌ ॡ → अल् प्लुत ऌकारः → प्लुतल्कारः। माला ऌकारः → मालल्कारः

2b. अ आ followed by a guṇa or vṛddhi letter is replaced by its corresponding vṛddhi letter:

अ आ + ए ऐ → ऐ सदा एव सदैव । गच्छ ऐश्वर्यम् → गच्छैश्वर्यम्

अ आ + ओ औ → औ सा ओदनम् → सौदनम् । महा औचित्यम् → महौचित्यम्

3. SV - अ आ + DSV → SVE

A simple vowel except अ or आ followed by a dissimilar simple vowel changes to its semi-vowel equivalent. Semi-vowel equivalents: इ ई = य् उ ऊ = व् ऋ ॠ = र् ऌ = ल्

E xamples:

इ ई + अ → य इति अर्थः → इत्यर्थः ।

उ ऊ + अ → व त्रिषु अपि → त्रिष्वपि

ऋ ॠ + अ → र भ्रतृ अर्थम् → भ्रत्रर्थम्

Additional Examples:

हि आत्मा → ह्यात्मा । प्रति उपकारः → प्रत्युपकारः । गौरी एवम् → गौर्येवम् । लक्ष्मी ऐश्वर्यम् → लक्ष्म्यैश्वर्यम् । मधु ईशः → मध्वीशः । साधु ऐक्यम् → साध्वैक्यम् । मातृ इच्छा → मात्रिच्छा ।

4. Diphthong + AV → SVE

A diphthong followed by any vowel, including itself, changes to its semi-vowel equivalent. This rule most often occurs in internal sandhi, that is, in the formation of verbs and nouns. Semi-vowel equivalents: ए =अय् ऐ= आय् ओ =अव् औ =आव्

ने अनम् → नयनम् । नै अकः → नायकः

भो अनम् → भवनम् । नौ ओः → नावोः

5a. When a diphthong final is followed by a vowel, the य् or व् of the semi-vowel equivalent is optionally dropped and the two remaining vowels do not coalesce.

हरे इह → हर इह or हरयिह

विष्णो इह → विष्ण इह or विष्णविह

देव्यै अर्पय → देव्या अर्पय or देव्यायर्पय

रवौ अस्तङ्गते→ रवा अस्तङ्गते or रवावस्तङ्गते

5b. But, ए or ओ + अ → एऽ or ओऽ

But, when ए or ओ at the end of the word is followed by अ, the अ is replaced by ऽ (avagraha)

ए अ → एऽ के अपि → केऽपि । मुने अत्र → मुनेऽत्र

ओ अ → ओऽ पुरुषो अगच्छत् → पुरुषोऽगच्छत्

There are a few occassions when two vowels coming together do not coalesce:

6. **When the dual ending of a noun or verb ends in ई, ऊ, or ए, it will not coalesce with a following vowel.**

   हरी एतौ

   विष्णू एमौ

   गङ्गे अमू

7. **If a simple vowel (short or long) at the end of a word is followed by short ऋ, it is optionally not combined and the preceding vowel, if long, is made short.**

   ब्रह्मा ऋषिः → ब्रह्मर्षिः or ब्रह्म ऋषिः

   सप्त ऋषीणाम् → सप्तर्षीणाम् or सप्त ऋषीणाम्।

8. **When two vowels are brought together by the disappearance of an intervening consonant or visarga, they do not coalesce.**

   नरः इच्छति → नर इच्छति

   जायते इति → जायतय् इति → जायत इति

Vowel Sandhi Exercises

Please do the sandhis in the left column and check your work in the right column. You can also try to recognize the sandhis in the right column, even though you may not know the vocabulary at this point.

Exercises from *सन्धिचन्द्रिका* *

त्रिपुर अरिः	त्रिपुरारिः
महा आलयः	महालयः
अभि इष्टम्	अभीष्टम्
प्रति ईक्षणम्	प्रतीक्षणम्
भानु उदयः	भनूदयः
तनू उर्ध्वम्	तनूर्ध्वम्
पितृ ऋणम्	पितॄणम्
देव इन्द्रः	देवेन्द्रः
गण ईशः	गणेशः
यथा इति	यथेति
उभा ईशः	उभेशः
हित उपदेशः	हितोपदेशः
एक ऊनविंशतिः	एकोनविंशतिः
गङ्गा उत्तरम्	गङ्गोत्तरम्
शुभ्र ऋषिः	शुभ्रर्षिः or शुभ्र ऋषिः
जन एकता	जनैकता
महा ऐश्वर्यम्	महैश्वर्यम्
जल ओघः	जलौघः
सुखस्य औपयिकम्	सुखस्यौपयिकम्
अव एति	अवैति
प्र एधते	प्रैधते

विश्व ऊहः	विश्वोहः
प्र ऋणोति	प्रार्णोति
उप ऋच्छन्	उपार्च्छन्
अव एजते	अवैजत
प्र ओषति	प्रौषति
दधि अत्र	दध्यत्र
वस्तु इदम्	वस्त्विदम्
वधू आननम्	वध्वाननम्
सुधी ऊहितम्	सुध्यूहितम्
मातृ अर्थम्	मात्रर्थम्
चे अनम् (Internal sandhi)	चयनम्
लो अनम् (Internal sandhi)	लवनम्
चै अकः (Internal sandhi)	चायकः
स्तौ अकः (Internal sandhi)	स्तावकः
के आसते	क आसते or कयासते
अस्मै उद्धर	अस्मा उद्धर or अस्मायुद्धर
श्रियै उद्यतः	श्रिया उद्यतः or श्रियायुद्यतः
द्वौ अत्र	द्वा अत्र or द्वावत्र
हरे इह	हर इह or हरयिह
विष्णो इह	विष्ण इह or विष्णविह
वायो अत्र	वायोऽत्र
कवे अव	कवेऽव
विभो अव	विभोऽव
हरे अत्र	हरेऽत्र

Vowel sandhis found in the *भगवद्गीता*

वेद् इति	वेदेति
मन्त्रेण उक्त	मन्त्रेणोक्त
ननु उक्त	ननूक्त
हेतु अर्थस्य	हेत्वर्थस्य
प्रकरण अर्थ	प्रकरणार्थ
एव आत्मा	एवात्मा
न उपपद्यते	नोपपद्यते
एव इव इति	एवेवेति
गच्छति अस्ति	गच्छत्यस्ति
बुद्धि आदि आहृतस्य	बुद्ध्याद्याहृतस्य
शब्द् आदि अर्थस्य अविक्रिय	शब्दाद्यर्थस्याविक्रिय
घातयति इति उभयत्र आक्षेप एव अर्थः	घातयतीत्युभयत्राक्षेपैवार्थः
प्रमा इच्छा उपदेशः	प्रमेच्छोपदेशः
इति आदि आत्मा एकत्व अकर्तृत्व आदि	इत्याद्यात्मैकत्वाकर्तृत्वादि

Common Visarga Sandhis

1. अ + ः + SC or अ → ओ ओऽ

Visarga preceded by अ and followed by a soft consonant or अ, visarga changes to ओ and the अ changes to avagraha.

मूढः असि → मूढोऽसि । शिवः अर्च्यः → शिवोऽर्च्यः । देवः अयम् → देवोऽयम्

आत्मनः द्दष्टा → आत्मनो द्दष्टा । नरः याति → नरो याति । रामः गच्छति → रामो गच्छति

2. अ + ः + AV - अ → drops

Visarga preceded by अ and followed by any vowel except अ, visarga drops.

उन्मत्तः इव → उन्मत्त इव

ब्रह्मणः आगतः → ब्रह्मण आगतः

आचार्यः उपदेशः → आचार्य उपदेशः

रामः एति → राम एति

3. आ + ः + SC or V → drops

Visarga preceded by आ and followed by a soft consonant or vowel, visarga drops.

शोच्याः अशोच्याः → शोच्या अशोच्याः

देवाः इह → देवा इह

4a. AV - अ आ + ः + SC or V → र्

Visarga preceded by any vowel except अ or आ and followed by a soft consonant or vowel, visarga changes to र्

बुद्धिः येषाम् → बुद्धिर्येषाम्

तैः विना → तैर्विना

आसीः एव → आसीरेव

4b. र् + र् → drops and the preceding vowel if short is lengthened.

र् followed by र् is dropped and the preceding vowel if short is lengthened.

हरिः रम्यः → हरिर् रम्यः → हरी रम्यः

शम्भुः राजते → शम्भुर् → राजते → शम्भू राजते

पुनर् रमते → पुना रमते

5. **AV + ः + क ख → ः (ggh)** आसीः कि → आसीः कि

च छ → श् जीवतः च → जीवतश्च

ट ठ → ष् विषयः टीका → विषयष्टीका

त थ → स् परमार्थतः तु → परमार्थतस्तु

प फ → ः (fff) पुनः पुनः → पुनः पुनः

6. **AV + ः + श → ः or श्** हरिः शेते → हरिः शेत or हरिश्शेते

ष → ः or ष् देवाः षट् → देवाः षट् or देवाष्षट्

स → ः or स् मनः सुखम् → मनः सुखम् or मनस्सुखम्

7. सः and एषः

सः and एषः drop their visarga when followed by a consonant in a sentence. When followed by a vowel, they will follow normal sandhi rules.

सः बोधः → स बोधः

सः अयम् → सोऽयम्

सः इच्छति → स इच्छति

एषः आत्मा → एष आत्मा

Visarga Sandhi Exercises

Please do the sandhis in the left column and check your work in the right column. You can also try to recognize the sandhis in the right column, even though you may not know the vocabulary at this point.

Most exercises are taken from *सन्धिचन्द्रिका* *

रामः गच्छति	रामो गच्छति
हरिः शेते	हरिश्शेते or हरिः शेत
बालः चलति	बालश्चलति
शिवः वन्द्यः	शिवो वन्द्यः
विष्णुः त्राता	विष्णुस्त्राता
मनः सुखम्	मनस्सुखम् or मनः सुखम्
वेदः अधीतः	वेदोऽधीतः
रामः करोति	रामः करोति
पुनर् रमते	पुना रमते
क्षिप्तः थुत्कारः	क्षिप्तस्थुत्कारः
कृष्णः जयति	कृष्णो जयति
तरोः छाया	तरोश्छाया
देवाः षट्	देवाष्षट् or देवाः षट्
ब्रह्मणाः आगताः	ब्रह्मणा आगताः
कः पचति	कः पचति
धनुः टङ्कारः	धनुष्टङ्कारः
मनः भावः	मनो भावः
सः बोधः	स बोधः
सः इच्छति	स इच्छति
यशः लभते	यशो लभते
चतुरः ठक्कुरः	चतुरष्ठक्कुरः

देवाः इह	देवा इह
बालः इच्छति	बाल इच्छति
हरिः रक्षति	हरी रक्षति
अश्वाः धावन्ति	अश्वा धावन्ति
नरः उपाधिः	नर उपाधिः
गुरुः भाषते	गुरुर्भाषते
शम्भुः राजते	शम्भू राजते
पुरुषः उपगच्छति	पुरुष उपगच्छति
हरिः इच्छति	हरिरिच्छति

Visarga sandhis found in the *भगवद्गीता*

यः वेद	यो वेद
पुरुषः अधिकृतः हन्ति	पुरुषोऽधिकृतो हन्ति
हन्तेः तु	हन्तेस्तु
पुरुषः इति	पुरुष इति
आत्मनः अविक्रियत्वम्	आत्मनोऽविक्रियत्वम्
प्रतिषेधः एव	प्रतिशेध एव
योगः उच्यते	योग उच्यते
कः असौ	कोऽसौ
तयोः अपि	तयोरपि
कुर्वाणाः कृपणाः दीनाः फलहेतवः	कुर्वाणाः कृपणा दीनाः फलहेतवः
विष्णोः मोक्षाख्यम्	विष्णोर्मोक्षाक्यम्
विदुषः अविदुषः च	विदुषोऽविदुषश्च
विजानीतः इति	विजानीत इति
परमार्थतः अविक्रियः एव आत्मा	परमार्थतोऽविक्रिय एवात्मा
विदुषः मुमुक्षोः च	विदुषो मुमुक्षोश्च

Common Consonant Sandhis

1. hc + sc or v → 3rd of class

A hard consonant followed by a soft consonant or vowel changes to the third of its class.

सत् भवति → सद्भवति

मृत् व्यतिरेकेण → मृद्व्यतिरेकेण

प्राक् ऊर्ध्वं→ प्रागूर्ध्वं

2. Mutes – nasal + hc → 1st of class

Mutes, except nasals, change to the 1st letter of their class when follwed by a hard consonant.

दिग् पालः → दिक्पालः

सम्पद् कामः → सम्पत्कामः

विराड् पुरुषः → विराट् पुरुषः

3. Dental + Palatal → Palatal

When स् or a dental consonant is combined with श् or a palatal consonant, it changes to श् or the 1st or 3rd palatal, depending on whether the palatal is a hard or soft consonant, i.e. स्→श्, त् → च्, द् → ज्

तत् च → तच्च । एतत् छाया एतच्छाया

तत् जहाति → तज्जहाति । तत् झटिति → तज्झटिति

तान् जय → ताञ्जय । यज् नः → यज्ञः

रामस् शेते → रामश्शेते । रामस् चिनोति → रामश्चिनोति

4. Dental + Lingual → Lingual

When स् or a dental consonant is combined with ष् or a lingual consonant, it changes to ष् or the 1st or 3rd lingual, depending on whether the lingual is a hard or soft consonant, i.e. स् → ष्, त् → ट्, द् → ड्

तत् टीका → तट्टीका । तत् ठारः तट्ठारः

तत् डयनम् → तड्डयनम् । तत् ढालम् → तड्ढालम्

चक्रिन् ढौकसे → चक्रिण्ढौकसे । रामस् टीकते → रामष्टीकते

रामस् षष्टः → रामष्षष्टः । पेष् ता → पेष्टा

5. Dental (त्or द्) + ल → ल् and न् → ँल्

A dental final **(त्or द्)** followed by ल is changed to ल्, the dental nasal न् is changed to लँ्

तत् लयः → तल्लयः

तद् लीनः → तल्लीनः

विद्वान् लिखति → विद्वाल्ँ लिखति

6. त् + श् → च्छ् optionally

A त् followed by श् becomes च् and the following श् becomes छ् optionally.

तत् श्रुत्वा → तच्छ्रुत्वा or तच्श्रुत्वा;

तत् शिवः → तच्छिवः or तच्शिवः

श्रीमत् शंकरभगवत्पादः → श्रिमच्छंकरभगवत्पादः or श्रिमच्शंकरभगवत्पादः

7. न् + श → ञ्छ् optionally

A न् followed by श् becomes ञ् and the following श् becomes छ् optionally

मधुरान् + शब्दान् + शृणोति → मधुराञ्छब्दाञ्छृणोति or मधुराञ्शब्दाञ्शृणोति

8. Any mute + nasal → appropriate nasal optionally

Any word-final mute followed by a word-initial nasal becomes the nasal of mute's class.

एतत् मा कुरु → एतन्मा कुरु or एतद्मा कुरु

वाक् मयः → वाङ्मयः or वाग्मयः

चेत् न → चेन्न or चेद् न

9. न् + soft palatal or soft lingual → nasal of class

Final न् followed by a soft palatal or lingual changes to the nasal of the class.

दानवान् जयति → दानवाञ्जयति

तान् डयनम् → ताण्डयनम्

10. न् + च छ ट ठ त थ→ अनुस्वार + श् ष् स् (ंश् ंष् ंस्)

A final न् followed by a hard palatal, lingual, or dental changes to अनुस्वार and the sibilant of the following letter's class.

कस्मिन् चित् → कस्मिंश्चित्

महान् टीकाकारः → महांष्टीकाकारः

मूर्खान् त्यजति → मूर्खांस्त्यजति

11. न् → ण्

न् following ऋ र् ष् changes to ण् even if a vowel, semi-vowel except ल्, gutteral, labial or the letter ह् intervenes. This does not apply when न् ends the word.

राम इन रामेण । हरि ना हरिणा

12. Short vowel + ङ् ण् or न् + any vowel → nasal doubles

Final ङ् ण् or न् are doubled when they occur after a short vowel and precede any initial vowel.

स्तुवन् आगच्छति → स्तुवन्नागच्छति । हसन् इव → हसन्निव

13. म् + any consonant → अनुस्वार

Final म् when followed by a consonant changes to अनुस्वार optionally, and necessarily when followed by श् ष् स् ह्. When it is not changed to अनुस्वार, it is changed to the nasal of the class of the following letter and to a nasal यँ् वँ् लँ् when followed by य् व् ल् respectively.

यम् हि → यं हि । पुरुषम् समे → पुरुषं समे

सम् गच्छति → संगच्छति or सङ्गच्छति । यौवनम् जरा → यौवनं जरा or यौवनञ्जरा

धनं ददाति → धनं ददाति or धनन्ददाति । सम् यन्ता → संयन्ता or सयँ्यन्ता

यम् लोकम् →यं लोकम् or यलँ्लोकम्

14. Mute + ह् → 3rd and 4th mute optionally.

Initial ह् after a final mute optionally changes to the soft aspirate of the preceding mute and the mute will change to the 3rd of its class optionally.

एतत् हरति → एतद्धरति or एतद् हरति

वाक् हि → वाग्घि or वाग् हि । तत् हि → तद्धि or वाग् हि

15. स् → ष्

स् changes to ष् when it follows any vowel except अ आ, a gutteral, or र्

वाक् सु → वाक्षु

हरि सु →हरिषु

16. स् and र् → ः

At the end of words, स्, whether followed by any letter or not, and र्, followed by a hard consonant or by nothing, are changed to *visarga.*

रामस् → रामः । पुनर् पुनर् → पुनः पुनः

पुनर् अस्ति→पुनरस्ति । पुनर् जीवति → पुनर्जीवति

Consonant Sandhi Exercises

Please do the sandhis in the left column and check your work in the right column. You can also try to recognize the sandhis in the right column, even though you may not know the vocabulary at this point.

Most exercises are taken from *सन्धिचन्द्रिका* *

सत् चित्	सच्चित्
तत् छविः	तच्छविः
एतद् जलम्	एतज्जलम्
शाङ्गिन् जय	शाङ्गिञ्जयः
तत् टीका	तट्टीका
अग्निचित् ठकारः	अग्निचिट्ठकारः
सोमसुत् डीनः	सोमसुड्डीनः
चक्रिन् ढौकसे	चक्रिण्ढौकसे
वाक् ईशः	वगीशः
अच् अन्तः	अजन्तः
षट् विद्वांसः	षड्विद्वांसः
जगत् ईशः	जगदीशः
तत् धनम्	तद्धनम्
युध् भ्याम्	युद्भ्याम्
अप् भाण्डः	अब्भाण्डः
वाक् हरिः	वग्घरिः or वाग् हरिः
तत् हितम्	तद्धितम् or तद् हितम्
तत् हननम्	तद्धननम् or तद् हननम्
अच् ह्रस्वः	अज्झ्रस्वः or अज् ह्रस्वः
षट् हलानि	षड्ढलानि or षड् हलानि

अप् हरणम्	अब्भरणम् or अब् हरणम्
उद् थानम्	उत्थानम्
उद् तम्भनम्	उत्तम्भनम्
उद् थापकः	उत्थापकः
सम्पद् कामः	सम्पत्कामः
विराड् पुरुषः	विराट्पुरुषः
तत् लयः	तल्लयः
तद् लीनः	तल्लीनः
विद्वान् लिखति	विद्वाल्ँ लिखति
दिक् नागः	दिङ् नागः or दिङ्नागः
एतत् मुरारिः	एतन्मुरारिः or एतन्मुरारिः
अप् मग्नः	अम्मग्नः or अब्मग्नः
त्वं करोषि	त्वङ्करोषि or त्वं करोषि
पुष्पं चिनोति	पुष्पञ्चिनोति or पुष्पं चिनोति
ऊर्ध्वं डीयते	ऊर्ध्वण्डीयते or ऊर्ध्वं डीयते
धनं ददाति	धनन्ददाति or धनं ददाति
पुस्तकं पठति	पुस्तकम्पठति or पुस्तकं पठति
गच्छन् चकोरः	गच्छँश्चकोरः or गच्छंश्चकोरः
महान् छेदः	महाँश्छेदः or महांश्छेदः
महान् टीकाकारः	महाँष्टीकाकारः or महांष्टीकाकारः
चक्रिन् त्रायस्व	चक्रिँस्त्रायस्व or चक्रिंस्त्रायस्व
प्रत्यङ् आत्मा	प्रत्यङ्ङात्मा
सुगुण् ईशः	सुगण्णीशः
सन् अच्युतः	सन्नच्युतः

Consonant sandhis found in the *भगवद्गीता*

किंचित् हन्ति	किंचिद् हन्ति or किंचिद्धन्ति
अन्यत् विदुषः	अन्यद्विदुषः
अविक्रियात् आत्मनः	अविक्रियादात्मनः
चेत् न	चेन्न or चेद् न
आचार्यान् शिष्याः	आचार्याञ्छिष्याः or आचार्याञ्शिष्याः
तत् हि	तद् हि or तद्धि
प्रज्ञावादान् च	प्रज्ञावादांश्च
सत् वृत्तत्वात्	सद्वृत्तत्वात्
मत् निमित्तम्	मन्निमित्तम् or मद्विहितम्
कदाचित् अहम्	कदाचिदहम्
आसन् एव	आसन्नेव
तान् तितिक्षस्व	तांस्तितिक्षस्व
तान् शीत उष्ण आदीन्	ताञ्छीतोष्णादीन्
सत् भवति	सद्भवति
तस्मात् घटादि	तस्मद्धाटादि
व्यभिचारात् न	व्यभिचारान्न or व्यभिचाराद् न
तत् यत् सत् एव	तद्यत्सदेव
जगत् ततम्	जगत्ततम्
निरवयवत्वात् देहादिवत्	निरवयवत्वाद्देहादिवत्